

РЕЦЕНЗИЯ

На дисертационния труд на Явор Боянов Саръев
Докторант по история в катедра „История на Византия и балканските народи“
в Историческия факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“

на тема *„Българоезичните мюсюлмани в Западна Тракия през втората половина на XX в.“* по научната специалност „Нова и най-нова история (Нова история на балканските народи)“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ по история

от д-р Йордан Ангелов Баев – професор по нова и най-нова обща история
във Военна академия „Г. С. Раковски“

Представеният дисертационен труд е структуриран в пет глави с общ обем от 330 страници, включително с таблични и графично приложения. Библиографската справка съдържа 101 използвани публикации, 93 от които на чужди езици (предимно на английски, и гръцки език). Структурата на изложението следва хронологично-проблемния подход в рамките на периода след Втората световна война до началото на XXI век. Географският обхват на изследването е ограничен до областта Западна Тракия в Северна Гърция между реките Места и Марица (номархии Ксанти, Родопи и Еврос).

Актуалността и значимостта на темата на дисертационния труд се обуславят най-малко от четири съществени обстоятелства. На първо място, това е липсата на самостоятелни монографични трудове в българската историография за българоезичните мюсюлмани в Западна Тракия. На следващо място е специфичният феномен на драстично променящи се само в рамките на няколко десетилетия поради конюнктурни политически съображения становища за техния етнически и родов произход, които съответно мотивират собствените аморфни „отбранителни“ реакции на това население за оцеляване в различна културна среда. Не на последно място, актуалното значение на темата се засилва и от

перспективите за осъществяване на трансгранично регионално сътрудничество в тази част на Европа.

Предложената структура на изследването съответства на поставените в уводната част цели и задачи и е съобразена с използваните методологични подходи, преди всичко на „историко-реконструктивния“ метод. По този начин могат по-задълбочено да се разкрият в развитие налаганите конфликтни определения в трите съседни държави (Турция, България и Гърция) относно същността на въведеното още през 1873 г. чрез турските данъчни регистри понятие за „помаци“ – ислямизирани българи, „славянофонно“ население с тракийски произход, „помашки“ или „родопски“ турци с кумански произход и т.н. Вероятно за тази цел би могло докторантът по-широко да използва компаративния анализ, който определя само като „вторичен метод“ в своето изследване. Това би придало по-цялостен и аргументиран характер на собствените му тези в уводната част за сходния произход на ислямизираните българи не само в Западна и Източна Тракия (Родопския масив), но също и в Източна (Егейска и Пиринска) и Западна (Вардарска) Македония, както и в подбалканските области (Пазарджишки, Ловешки, Търновски и други райони на България). При разширяване обхвата на проучване в бъдещи авторски публикации би могло да се препоръча още по-засилено използване на интердисциплинарни методи в областта на лингвистиката, етнографията, фолклористиката и други гранични културологични научни области.

Историографският обзор, особено в частта за гръцката историография, показва много добра осведоменост за съществуващите научни, експертни и документални публикации по темата на дисертационния труд. Явор Саръев развива своите собствени тези въз основа на сериозна критична интерпретация на проучената литература като добросъвестно привежда различните гледни точки и становища. Съществен изследователски принос на докторанта е въвеждането на значителен брой документални свидетелства от регионалните архиви в Комотини и Кавала, които нагледно разкриват демографското, образователно, културно и стопанско развитие на българоезичните мюсюлмани в отделните селища на Западна Тракия. При представяне на българската историопис, все пак би могло да се посочат автентичните исторически извори, представени от Васил Кънчов, Стойо Шишков и Йордан Иванов, както и по-обща изследвания по обсъжданата проблематика (Мария Тодорова, Цветана Георгиева, Антонина

Желязкова и др.). Основните етапи и направления в гръцката историография са представени от докторанта в тяхното широко многообразие и противоречивост. Бих могъл да добавя единствено някои интересни публикации (изрично отбелязващи българския език или диалект на „помаците“ в Западна Тракия) на автори от региона, които са получили своето академично образование и кариера в Западна Европа и Северна Америка (Анастасия Каракасиду, Евангелос Караянис, Диа Анагносту, Али Еминов) и по-млади учени в Солун, Ксанти и Комотини (Манолис Варвунис, Домна Михаил, Йорго Христиди). Макар и по-общо, по темата са писали и водещи историци, свързани тясно с гръцкото външно министерство, като Базил Контис и Евангелос Кофос. Освен посочените от докторанта западни автори, биха могли да се използват още някои публикации на известни историци от Западна Европа (Ричард Клог, Улф Брунбауер и др.).

В уводната част на дисертацията е направен кратък обзор на възникването и историческото развитие на общностите от българоезични мюсюлмани в Отоманската империя и до края на Втората световна война. Това е едно необходимо въстъпление към основната тема на изследване. В този очакван преход съществуват обаче отделни „бели петна“, които имат значение за разбиране на поведението, реакциите и нагласите на това население в следващия период. Това се отнася както за т. нар. бунтове на Станислас Сен Клер и „Тъмръшката република“, така и за преименуването на ислямизираното население в периода 1912-1913 г., подробно изследвано от редица български автори (Стайко Трифонов, Светлозар Елдъров и др.). Повече данни, включително и от архивни извори, са приведени в дисертацията за периода на българско управление в Западна Тракия (1941-1944). Към този параграф е уместно да се добавят също сведения от британския окупационен корпус в Беломорието в преходния период (1944-1945), съхранявани в отдела за чужди архиви на ЦДА, особено за антибългарските изстъпления на военнизираните чети на Андон Чауш (Андонис Фостеридис).

В първата глава на труда се изследва положението на българоезичните мюсюлмани в първото следвоенно десетилетие, което се характеризира с най-острата двуполюсна конфронтация в периода на Студената война. Докторантът компетентно разкрива историческия фон и мотивите за последователно провежданата от различни гръцки правителства политика на туркизация на българоезичното население в Западна Тракия поради целенасочена пропаганда

за „военна заплаха от Север“. В този контекст се оценява пропагандната кампания на правителството на Цалдарис за „стратегическо“ изменение на двустранната граница с България в района на Родопите, оценена конфиденциално дори от специалния представител на американския президент Труман Марк Етридж като „пълна глупост“. Възприетата линия на „тюркизация“ на българоезичното население се обосновава от сравнително тесните контакти между правителствата на Гърция и Турция в първите следвоенни години. Съществуват сведения на българското военно разузнаване, че по време на гражданската война в Гърция турски армейски части са съсредоточени в Източна Тракия и дори са подпомагали гръцката армия на територията на Западна Тракия по време на въоръжените сражения с партизанските отряди на левицата. Обявяването на доктрината „Труман“ през март 1947 г., участието на значителни турски и гръцки военни контингенти в Корейската война (1950-1953), решението за едновременно приемане на двете балкански страни в НАТО от октомври 1951 г., създаването на Балканския пакт през февруари 1953 г. – това са ключови жалони в съюзническите гръко-турски отношения през този период.

Във втора глава на дисертационния труд Саръев изследва рязката промяна в гръцката политика към ислямските общности в Северна Гърция след поставянето на Кипърския въпрос в ООН през 1954 г. и антигръцките изстъпления в Истанбул и други турски градове през септември 1955 г. В Западна Тракия промяната се изразява най-вече с отстраняване на турските преподаватели и предприети икономически мерки за ограничаване на турското влияние в областта. Особено ценни по този въпрос са приведените сведения от книгата на К. Андреадис. В следващата трета глава се разглежда отражението на въоръжените сблъсъци в Кипър от 1963-1964 г. (осъществявани от паравоенните отряди на ЕОКА на полк. Гривас и финансираните от турския Генерален щаб отряди „Шахинлер“) в изпълнение на плановете за едностранно присъединяване (еносис) или федерализиране/разделяне (таксим) на острова. Важен приносен момент в дисертационния труд е използването и критичния прочит на наличната документация на новосформирания Координационен съвет за малцинствена политика. Показани са мероприятията на гръцките власти за ограничаване изучаването на турски език в училищата и засилено изучаване на историята на гръцката култура и за „колонизация“ на номархиите Ксанти, Еврос и Родопи чрез изкупуване на земя от етнически гърци. В тази част на дисертационния труд прави

силно впечатление привеждането на богата автентична информация за етническия състав, материалното положение и образователните програми на проучваните общности. Вероятно би могло в своите бъдещи проучвания Явор Саръев да отдели място и на специфичните диалектни и битови различия между населението в районите на Ксанти, Кавала, Комотини, Ехинос, Александруполис. Според Манолис Варвунис, в университетите в Солун и Янина и в Тракийския университет „Демокрит“ в Комотини се съхраняват разнообразни документални сведения по този въпрос. Четвъртата глава на дисертацията допълва предходната с анализ на политиката на режима на „военната хунта“ в Гърция (1967-1974), когато се провеждат мероприятия за създаване на „контролирани зони“, а в областта на образователната политика продължава линията за задължително изучаване на гръцки език, история и култура.

Последната глава е посветена на важен и обширен период от над четвърт век, в който окончателно се формулира официалната гръцка политика към българоезичните мюсюлмани в Западна Тракия. Съвсем логично докторантът разделя този раздел в своето изследване на три параграфи, които разглеждат последователно действията на правителствата на Константинос Караманлис (1974-1980), Андреас Папандреу (1981-1989) и последвалите правителства на Нова демокрация и ПАСОК в периода след края на Студената война. Историческият фон, в който се осъществява официалната гръцка политика, се обуславя от турската инвазия в Кипър през лятото на 1974 г., едностранното обявяване на Севернокипърска република през 1983 г., островните конфликти между Гърция и Турция през 1988-1989 г., а в края на изследвания период (първото десетилетие на XXI век) и засилената неоосманиска и ислямистка пропаганда от страна на правителството на Ердоган-Давотоглу в Турция. Въпреки, че през 1980 г. Гърция се завръща във военната организация на Северноатлантическия съюз, през 80-те години на XX век новите стратегически и отбранителни доктрини на страната съдържат коренно различни от предходния период постановки за „заплаха от Изток“, а не от Север. Нещо повече, в края на 80-те години за пръв път се установяват контакти и двустранно сътрудничество между България и Гърция по проблемите на отбраната и националната сигурност, нещо немислимо за отношенията между съседни държави от противоположни военнополитически съюзи в предходните десетилетия.

С откриването на българско генерално консулство в Солун през 1973 г. за пръв път от 30 години въпросът за положението на българоезичните мюсюлмани в Западна Тракия е разискван в София. Дори в обширните справки на Иван Александров от 1969-1971 г. до българското политическо и държавно ръководство (т. нар. „Бележки по българомохамеданския въпрос“) няма и дума за българоезичните мюсюлмани извън територията на страната. Характерни за промяната са поверителните информации на българските консули в Солун Петър Славчев и Димитър Влаховски, цитирани от Явор Саръев. Показателно е, че информацията на Влаховски е оценена и препратена на 12 август 1977 г. като твърде важна от Димитър Станишев до Секретариата на ЦК на БКП.

Новата позиция на гръцките власти след края на Студената война включва задължително и преимуществено изучаване на гръцки език, но също и провеждане на мероприятия за деклариране на отделна помашка идентичност. В средата на 90-те години на XX век по инициатива първоначално на командването на Четвърти армейски корпус със щаб в Ксанти се спонсорира създаването на „помашки“ речник и граматика, което впоследствие е продължено и от някои гръцки учители и литератори в областта като П. Теохаридис. През 1997 г. в Ксанти се създава Център за помашки изследвания, а десетилетие по-късно и Културен съюз на помаците. Със създаването на „помашка нация“ се цели предотвратяването на по-нататъшна „тюркизация“ на това население, като едновременно с това се прекъснат и неговите български исторически корени, особено при перспективата за свободно общуване с българоезичните мюсюлмани от Смолянски и Кърджалийски области. Окончателно възприетата официална линия на властите в Атина, резултат на консенсус между водещите политически сили в Гърция, е показана в изследването с многобройни документални данни.

Изложеното дотук дава ясна представа за оригиналния характер и безспорните приноси моменти в дисертационния труд на Явор Саръев по толкова важна и деликатна проблематика. Формулираните от автора изводи са убедително аргументирани с използване на автентична и разнообразна изворова основа и задълбочена критична интерпретация на научната и експертна литература по проучваната проблематика.

По темата на дисертацията Явор Саръев има три публикации в специализирани исторически издания, които доизясняват отделни изследвани проблеми. Авторефератът с обем от 18 страници обективно излага съдържанието

на дисертационния труд, авторските тези и обобщени изводи. Вероятно докторантът би могъл да разшири и открие още повече постигнатите съществени приноси моменти в своето изследване.

Към дисертационния труд биха могли да бъдат отправени отделни критични бележки предимно от редакционен характер. Вероятно докторантът е проучвал някои материали в Дипломатическия архив на МВнР преди 2011 година, тъй като след това описите за периода до 1976 г. (до опис 32) вече се съхраняват в Централния държавен архив във фонд 1477. Маркос Вафиадис (с. 46) още от 1946 г. е главнокомандващ Демократичната армия на Гърция (партизанските отряди на левицата). През декември 1947 г. е обявен за премиер и външен министър на Временното демократично правителство на Гърция с център на неговата дейност в Егейска Македония (предимно в планината Грамос), като отделни въоръжени акции достигат до Пелопонес и о-в Крит. Поради това е невярно да бъде обявяван за командващ „западнотракийските войски“.

В заключение, бих желал да подчертая, че представеният дисертационен труд се откроява с редица научни приноси, отлично познаване и задълбочено интерпретиране на изследваната проблематика, с което несъмнено допринася за запълване на една важна тема в българската историография по съвременна балканска история. Поради това, с пълно убеждение ще гласувам със „за“ получаване на Явор Боянов Саръев на образователната и научна степен „доктор“ по история.

РЕЦЕНЗЕНТ:

Проф. д-р Йордан Баев

София, 17 юни 2016 г.